

hangi bahirlerin sıkça kullanıldığının bilinmesi gibi hususlar da taktî yapan kişiye kolaylık sağlar. Taktî neticesinde çıkan sonucu iyi değerlendirip bahri / vezni doğru tesbit edebilmek için bazı tef'ilelerin değişime uğradığının bilinmesi gerekir. Bunlar şöylece özetlenebilir: Feülün (---) → feülû (---); mefâilün (----) → mefâilün (----); müfâaletün (----) → müfâaltün (----); fâilâtün (----) → fa'lâtün (---) / fâilâ (---) / fâlâtün (---); müstefîlün (----) → mütef'îlün (----) / müsteilün (----); mütefâilün (----) → mütfâilün (----); mef'ülâtü (----) → mef'ulâtü (----).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 499; Zemahşerî, *el-Ûstâs* (nşr. Fahrreddin Kabâve), Beyrut 1410/1989, s. 53-58; İbnü's-Serrâc eş-Şenterînî, *el-Mî-yâr fî evzânî'l-eş'âr* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Beyrut 1968, s. 8-39; Ali Şîr Nevâî, *Mizânü'l-evzân* (nşr. Kemal Erarslan), Ankara 1993, s. 195; Mustafa el-Galâyîni, *eş-Süreyye'l-muğıyye*, Sayda 1319/1901, s. 12-14; Zehrâ-yi Hânlerî [Kiyâ], *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 144; Safâ Hulûsî, *Fennü't-takâtî'î-ş-şî'ri ve'l-kâfiye*, Bağdad 1397/1977, s. 26-42; Celâl el-Haneffî, *el-'Arûz*, Bağdad 1398/1978, s. 45-50; Abdülâzîz Atîk, *'İlmü'l-'arûz*, Beyrut 1405/1985, s. 23-24; Mahmûd Ali es-Semmân, *el-'Arûzü'l-kâdim*, Kahire 1986, s. 12-23; M. Ali el-Hâşimî, *el-'Arûzü'l-vâzih*, Beyrut 1415/1995, s. 17-19; Abbas-pûr, "Takâtî", *Ferhengnâme-i Edebi-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 397-399.

KENAN DEMİRAYAK

□ TÜRK EDEBİYATI. Taktî, aruzla yazılmış bir şiirin vezni bulmak için mısraları tef'ilelere (cüz) göre bölmek veya şiiri bu bölümleri esas alarak okumaktır. Bu okumaya taktî etmek denir. Bu işlem şiiri güzel okumak için öğretici birer usuldür. Vezni doğru bildikten sonra şiiri veznin gereklerini ve diğer kuralları dikkate alarak güzel okumaya da inşâd etmek denir. Taktîin en basit şekli bir mısradaki açık ve kapalı heceleri tesbit etmektir. Taktî'de dikkat edilecek başlıca hususlar şunlardır: Ünlüyle biten hece açık, ünsüzle biten hece kapalıdır. Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye girmiş kelimelerdeki uzun ünlüyle biten hecelerle mısra sonlarındaki açık heceler de kapalı sayılır. Türk aruzunda tef'ileleri etkileyen imâle, med, zihaf ve vasil gibi ârızalar çok defa tek mısradaki veznin bulunmasını güçleştirebilir. Bu durumda şiirdeki diğer mısralar üzerinde de aynı işlem yapılarak ortak bir şema bulunabilir. İmâle, Türkçe bir kelimedeki açık hecenin vezni gereği uzatılarak okunmak suretiyle kapalı hece sayılmasıdır; "Allah âdin

zikredelim evvelâ" (----/----/----) mısrasında â ve ê ünlüleri gibi. Anadolu sahasında başlangıçta çok sık rastlanan imâle yakın dönemlere geldikçe azalmış ve terkedilmiştir. Med, ünsüzle biten ve kapalı olan bir hecedeki ünlünün uzun olması durumunda ünlüyü biraz daha uzun okuyarak bir açık hecenin ortaya çıkmasıdır; Abdülhak Hâmid'in, "Eyvâh ne yer ne yâr kaldı" (---/---/---) mısrasında "vâh" ve "yâr" heceleri böyledir. Sonu iki ünsüzle biten hecelerde de med yapılır. Fuzûlî'nin, "Döst bî-pervâ felek bîrahm devran bîsükûn" mısrasında "döst" ve "rahm" hecelerinde med vardır. Meddin gerektirdiği yerde yapılmaması birçoklarınınca zihaf telakkî edilmiştir. Ancak meddin makbul olanı, sadece vezin icabı değil bu mübalağalı uzatmayı gerektirecek vurgulu (feryat, acı, hitabet vb.) bir mâna taşımasıdır. Uzun okunması gereken Arapça yahut Farsça bir ünlünün yine vezni gereği kısa okunması olan zihaf ise ciddi bir hatadır ve pek az örneği bulunmaktadır; Ferî'nin, "Hâbgâh eyler gazâle pehlû-yı şîr-i neri" (----/----/----/----) mısrasında "pehlû" okunması gerekirken kısalan hecede olduğu gibi. Vasl ise (ulama) ünlü ile biten bir kelimedenden sonra ünsüzle başlayan bir kelime geldiğinde önceki hecenin ünsüzü ile sonraki hecenin ünlüsünü birleştirerek kapalı hecenin açık hale getirilmesidir; Ahmed Hâşim'in, "Eğilmiş ↔ arza kanar muttasıl kanar güller" (---/---/---/---) mısrasında ilk iki kelimenin eğilmişarza şeklinde okunması gibi. Tef'ileleri ayırarak ve vezni hissettirerek okumada kelimeler bölünüp bazı heceleri bir tef'ilede, bazı heceleri diğer tef'ilede kalabilir. Böyle bir okumada İstiklâl Marşı'nın ilk mısraı şöyle olur: "Kork-ma-sönmez / bu-şa-fak-lar / da-yü-zen-al / san-cak" (---/---/---/---).

Bir şiiri taktî ile okumak güzel okumak demek değildir. Bütün bu işlemler şiiri güzel okumak için vezni bulma, onun için de taktî yapma maksadını taşır. İnşâd etmek, güzel okumak ise vezinle beraber şiirin anlamını, içeriğini ve diğer diksiyon kurallarını dikkate alıp okumaktır. Şiirde vezin ve muhteva mûsikide tempo ve melodi gibidir. İnşâd etmede vezni arka planda hissettirerek onu muhtevanın iskelesi gibi kullanmak gerekir. Usta şairlerin şiirleri okumada veznin hissedilmemesi için kelimeler, vurgular, duraklar tef'ilelere tâbi olmadan kaynaşır. Bununla beraber daha özel bir ses unsuru arayan şairlerde durakların ve tef'ilelerin bilinçli şekilde çakiştiği örnekler de vardır. Özellikle Edebiyât-ı

Cedîde şairlerinin bu yolu denedikleri görülmektedir. Tefîk Fikret'in, "Sabah Ezanında" şiirinde, "Allâhü ekber ... Allâhü ekber ... / Bir samt-ı ulvî: Gûyâ tabîat / Hâmûş hâmûş eyler ibâdet" (---/---/---) mısraları taktî ile okunduğunda bir ezan sesini ve temposunu verir. İsmail Habîb Sevük, taktî'de usul olarak açık heceyle biten tef'ilelerde bölünmenin devamındaki kapalı hecede olması gerektiğini ifade eder. Buna göre mef'ülû ile başlayan vezinlerin taktîi şu şekilde olacaktır: Mef'ülû mefâ / ilü mefâ / ilü feülün; Mef'ülû mefâ / ilün feülün; Mef'ülû fâ / ilâtü mefâ / ilü fâilün. Şiiri taktî etmenin diğer bir faydası da özellikle divan nüshalarının karşılaştırılmasında veya yanlış yazılmış, yıpranmış, eksik kalmış metinlerde doğru olanın bulunmasında yardımcı olmasıdır. Ali Nihad Tarlan'ın *Metin Tamiri* adlı çalışmasında bunun örnekleri yer almaktadır. Daha çok bir aruz terimi olan taktîin hece vezniyle yazılmış şiirlerde de söz konusu edildiği görülmektedir. Bu durumda aruz vezninde olduğu gibi kelimelerin bölünmesi değil durakların vurgulanarak okunması şeklinde bir taktî düşünülmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, s. 326; Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, İstanbul, ts. (Asır Matbaası), s. 268; İlyas Mâcid, *İnşâd ve Hitabet*, İstanbul 1330, s. 8, 48, 50, 62; İsmail Habîb [Sevük], *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1942, s. 62, 63-78, 203-205 (müellif eserinin aruzla ayırdığı 19-88 sayfaları arasında değişik vezinlerin ele alınışı vesilesiyle taktî üzerinde çeşitli örneklerle durmuştur); Tâhirülmevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 144; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 380-381; "Taktî", *TDEA*, VIII, 204.

MUSTAFA UZUN

TAKTÎ

(التقطيع)

Uzun bir hadisın belli bir kısmını alıp rivayet etme anlamında bir terim.

Sözlükte "bölmek, parçalamak" anlamına gelen **taktî** kelimesi, hadis terimi olarak birkaç konuyu içeren bir hadisın sadece ihtiyaç duyulan kısmını almayı veya bir kısmını bir yerde, diğer kısmını aynı senedle başka bir yerde nakletmeyi ifade eder. Kaynaklarda genellikle **taktîu'l-hadis** şeklinde geçer; aynı anlamda kullanılan **iktisâr** ve **harm** ile birlikte "ihtisârü'l-hadis" in alt bölümü olarak ele alınır. Hadislerin pek çoğu birden fazla alana veya aynı alanın